

Een verdwenen doopvont uit de Buitenkerk ‘boven water’!?

door Theo van Mierlo en Joseph Estié

‘Ook kon niet voorkomen worden, dat door het kerkbestuur der R.K. zogenaaamde “Buitenkerk” te Kampen een marmeren doopvont uit het begin der 19de eeuw en een tweetal gebeeldhouwde kraagstukken verkocht werden.’

Het bovenstaande citaat staat te lezen in het *Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* in het jaar 1913 onder een korte weergave van de inhoud van het *Tiende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst*.¹

Deze vermelding en het feit dat de verkoop de parochie 200 gulden opgeleverd zou hebben, is het enige wat tot voor kort bekend was over het betreffende doopvont. Het parochiearchief was nooit systematisch doorgenomen voor informatie over dit doopvont en afbeeldingen waren niet overgeleverd.

Totdat in het voorjaar van 2010 antiquair Joseph Estié in het bezit kwam van een groot aantal veilingcatalogi. Hieronder de catalogus van de in oktober 1912 gehouden ‘Antiquiteiten-Veiling’ bij het veilinghuis A. Mak te Dordrecht. Onder nummer 180 valt zijn oog op een nogal heftig geornamenteerd doopvont met daarbij gevoegd de tekst ‘afkomstig uit de R.K. Kerk te Kampen’. En van dit doopvont zijn zelfs twee afbeeldingen opgenomen.² Zijn eerste reactie was: ‘Bestaat het nog? Wat is er nog van over?’

Het blijkt te gaan om een doopvont bestaande uit een ovaal bekken van rood met wit geaderd marmer, gedragen door een in hout gesneden voet, waarbij de paradijsslang met de appel in zijn bek zich om het voetstuk slingert. Op het vont bovendien een deksel bestaande uit vier bladvormige gesneden houten zuilen, die gezamenlijk het Boek met de Zeven Zegelen met daarop het Lam Gods dragen. Tussen deze zuilen is de doop van Jezus in de Jordaan door Johannes de Doper weergegeven. Het geheel staat op een houtgemarmerd basement. Kortom, een marmeren vont met prachtig snij-

Het in 1912 geveilde doopvont uit de Buitenkerk.
(uit: veilingcatalogus A. Mak oktober 1912).

eeuw had deze gekerkt in een tweetal schuil- of huiskerken. In 1681-1682 realiseert de pastoor te Kampen een huiskerk in een voormalige brouwerij gelegen aan de Rijnvischgang met een pastorie aan de Burgwal. Later volgen de paters Franciscanen met een huiskerk nabij de Blauwehandsteeg, achter hun pastorie aan de Voorstraat.⁵

werk in Lodewijk XVI-stijl en in totaal 225 centimeter hoog! Hiermee krijgt het ons onbekende doopvont ineens een 'smoel'. Reden om nu ook eens te kijken wat er van de historie van dit doopvont 'boven water' te krijgen is. In onderstaande bijdrage gaat parochiearchivaris Theo van Mierlo³ nader in op de historie van het 18de eeuwse doopvont en situeert dit in een context van (her)inrichting van de Buitenkerk en een ontluikend besef van monumentbehoud. Joseph Estié plaatst dit bijzondere doopvont in een kunsthistorisch kader.

Doopvont in de Buitenkerk

'Het was door de voorzienigheid zoo geschikt, dat juist dien nacht tussen zaterdag & zondag de vrouw van den koster Nicolaus Vreenegoor van eenen zoon beviel. Dit kind was het eerste, hetwelk in de Buitenkerk gedoopt wierd', aldus noteerde pastoor Dooreuweerd in zijn overgeleverde dagboek vier dagen nadat op 24 oktober 1810 de Buitenkerk plechtig in gebruik was genomen.⁴ In maart 1809 wordt de Buitenkerk door koning Lodewijk Napoleon bij zijn bezoek aan Kampen 'teruggegeven' aan de katholieke gemeenschap in de stad. Vanaf de late 17de

Nadat pastoor Doorenweerd op 7 augustus 1809 de sleutel van de Buitenkerk krijgt, worden eerst de ergste bouwkundige gebreken verholpen. In het er opvolgende jaar volgt de inrichting. Zo worden in het voorjaar van 1810 het altaar en de preekstoel geplaatst, aldus meldt Doorenweerd in zijn eerder genoemde dagboek. Het nog in de kerk aanwezige orgel en het balkon waarop dit staat, worden eveneens onder handen genomen. Een communiebank en andere banken volgen. Kort voor de ingebruikname van de kerk in oktober worden de plaatsen verloot. De lamp uit de Pastoorskerk, 'mijne huiskapel', zo schrijft Doorenweerd, wordt 'als zijnde de fraaiste in de groote kerk gehangen'. Voorts komt men overeen 'dat men uit elke kapel [de Paters- en de Pastoorskerk; ThvM] eenige sierraden & priesterlijke klederen naar de groote kerk zoude brengen'. Op 24 oktober 1810 volgt dan de plechtige ingebruikname en weer enkele dagen later de eerste doop in het kerkgebouw.

Later zal blijken, dat het in 1858 in de Buitenkerk aanwezige doopvont afkomstig is uit de Pastoorskerk. Hoewel nergens expliciet vermeld, moet dit doopvont vanuit de Pastoorskerk kort voor de ingebruikname van de Buitenkerk naar dit gebouw zijn overgebracht. In de bewaard gebleven doopboeken van de Pastoorskerk vindt namelijk de laatste doopinschrijving in deze kerk nog plaats op 2 oktober 1810. Bij de eerstvolgende doopinschrijving, die van zoon Theodorus van koster Nicolaas Vreenegoor en zijn echtgenote Maria Alberts op zondag 28 oktober, staat vermeld 'in Ecclesiam Beata Maria Virginis, vulga dicta de Buitenkerk'. Aan het einde van de inschrijving staat, uiteraard eveneens in het Latijn, vermeld dat dit het eerste kind is dat werd gedoopt in voornoemde kerk na zijn restauratie.⁶ De daaropvolgende doopinschrijving is gedateerd 21 december, waar bij Doorenweerd vermeldt dat het zijn eerste doop is in de Buitenkerk. Theodorus Vreenegoor was namelijk gedoopt door Ambrosius van Delden, kapelaan te Zwolle, maar Kamper van geboorte. Na de ingebruikname van de Buitenkerk als celebrant te hebben bijgewoond, was Van Delden in Kampen gebleven, omdat Doorenweerd naar Zwolle had moeten afreizen wegens ziekte van zijn moeder, die uiteindelijk in de nacht van zondag 28 op maandag 29 oktober overleed.⁷ In de daaropvolgende doopinschrijvingen wordt nergens aangegeven dat er nog een doop in de Pastoorskerk heeft plaatsgevonden. We mogen dus inderdaad aannemen dat vanaf oktober 1810 de dopen door de pastoor alleen nog in de Buitenkerk plaatsvonden en wel bij de overgebrachte doopvont uit de Pastoorskerk. Het lijkt er ook op dat de Pastoorskerk met de ingebruikname van de Buitenkerk niet

meer voor reguliere diensten wordt gebruikt. In ieder geval schrijft pastoor Doorenweerd in zijn dagboek dat hij op zondag 21 oktober zijn afscheidspreek heeft gehouden in 'onze Huiskapel in de Rhijnvisgang'.⁸ We mogen aannemen dat de overgeleverde aquarel van het interieur van de Pastoorskerk ons dan ook het beeld geeft van de huiskerk na 1810 en vóór 1857, wanneer de kerk definitief wordt gesloten: nog niet geheel onttakeld, maar wel kaal.⁹

Het doopvont uit de Pastoorskerk had ondertussen dus een nieuwe plek gekregen in de Buitenkerk. Aannemelijk is dat we deze moeten zoeken in de noordwesthoek van de noordbeuk, waar in 1912 een nieuwe doopkapel wordt ingericht. In katholieke kerken was in het verleden het doopvont veelal in de nabijheid van de noord- en/of westingang te vinden. In de Buitenkerk staat het doopvont binnen een omheining. In ieder geval is dit de situatie aan het einde van de 19de eeuw. In het inventarisoverzicht van de parochie over het jaar 1899, opgesteld ten behoeve van het bisdom, lezen we namelijk onder 'Inventaris parochiale kerk': 'Een doopvont met stellage en omheining'.¹⁰ Met de stellage zal waarschijnlijk de houten voet bedoeld worden, waarop het marmeren vont is geplaatst. Het lijkt niet waarschijnlijk dat het hier om een arm of hefboom gaat om het deksel te verwijderen. Op de in de veilingcatalogus opgenomen foto is niets te herkennen wat op de aanwezigheid van een dergelijke hefboom wijst. Het deksel zal er bij gebruik handmatig afgetild zijn.¹¹

Nieuw doopvont in Pastoorskerk

De vraag dringt zich op sinds wanneer het doopvont deel heeft uitgemaakt van het interieur van de Pastoorskerk, ook wel St. Nicolaasstatie genoemd (de Paterskerk heette de St. Franciscusstatie). De bewaard gebleven archiefstukken van deze statie geven hierover geen uitsluitsel, zodat een feitelijke datering uiteindelijk vooral op stilistische gronden moet geschieden. Wel is bekend dat de aan de Rijnvisgang gelegen St. Nicolaas- of Pastoorskerk en de bijbehorende aan de Burgwal gelegen pastorie in 1783 ingrijpend zijn verbouwd. In het over de verbouwing bewaard gebleven register lezen we daarover: 'De herbouwing van deese pastory in de Rijnvischgang binnen Campen is begonnen op den 10 may 1783 en geëindigt met het uitgaan van dat jaar als wanneer Lamberus Joannes Nieuwenhuys fungeerde als pastoor, hebbende tot kerkmannen J. Rijseveld, S. Schuurmeijer, J.N. Delden, J.W.N. Romunde.'¹² Om de verbouwing te kunnen bekostigen wordt er gecon-
teerd onder de Kamper katholieken. Pastoor Van Nieuwenhuis neemt ech-

Interieur Pastoorskerk, circa 1810 (?); aquarel.

Collectie Archief O.L. Vrouwekerk Kampen; in langdurig bruikleen aan Stedelijk Museum Kampen.

ter zoveel hooi op zijn vork dat een faillissement dreigt. Redding brengt uiteindelijk een rijke Zwolse katholiek, H.J. Kistemaker, die een lening van 2000 gulden verstrekt, maar wèl met een jaarlijkse aflossing van minstens 500 gulden. Al met al leiden de financiële gevolgen van de verbouwing tot een onaangename twist tussen de pastoor, zijn parochianen en pater Adam van de Paterskerk, waarbij uiteindelijk het stadsbestuur tussenbeide moet komen.¹³

Maar wat de ingrijpende verbouwing exact heeft ingehouden, blijkt helaas niet uit bovengenoemd register. De in 1808 als pastoor van de statie benoemde Doorenweerd meldt in een door hem samengesteld overzicht van pastoors van Kampen dat onder leiding van pastoor Van Nieuwenhuis 'deze kerk merkelijk vertimmerd & verbeterd [is]. Reeds in het jaar 1783 wierd er een gedeelte aan getimmerd, hetwelk op pylaren rust'.¹⁴ De op pila-

ren rustende balkons zijn duidelijk zichtbaar op de bewaard gebleven aquarel van het interieur van de Pastoorskerk. Ook het nog aanwezige altaar met zijn pilasters, timpaan en het door gordijnen omringde ‘alziend oog’ kan heel goed uit 1783 dateren. Zou het doopvont dan ook tijdens deze verbouwingcampagne aan het interieur van de Pastoorskerk zijn toegevoegd?

Van koelvat tot doopvont vol symboliek

Dit intrigerende doopvont, dat zo rijk van ornamenten is voorzien en bol staat van symboliek die verband houdt met de doop, vraagt dan ook om nadere beschouwing. Het geheel is een demonstratie van grote vakbekwaamheid van een helaas anonieme beeldsnijder en moet zeker ontstaan zijn in de periode rond 1780. Vooral de voet en in mindere mate het deksel zijn in de zogenaamde Lodewijk-XVI stijl. Deze stijl, waarbij de inspiratie vooral werd ontleend aan de klassieke oudheid, komt dan overal in ons land in zwang en vertolkt een min of meer Frans idioom, maar wel met een eigen Nederlands karakter.

In de 18de eeuw zijn in de Noordelijke Nederlanden veel beeldsnijders uit het buitenland werkzaam, vooral uit Duitsland en zeer zeker de Zuidelijke Nederlanden, die zich toeleegen op decoratief werk. Naast particulieren is ook een andere groep opdrachtgevers sterk in opkomst in de 18de eeuw: de rooms-katholieke kerk en vanaf 1723 ook de oud-katholieke kerk, die beide weliswaar geen officieel bestaansrecht hadden, maar wel werden gedoogd. Dit katholieke mecenaat, dat grotendeels stoelde op vermogende particulieren, is lang in de kunstgeschiedenis genegeerd. Maar de laatste jaren is duidelijk geworden hoeveel geld van deze zijde werd geïnvesteerd in kunst én hoe vooruitstrevend de smaak van deze opdrachtgevers vaak is geweest. Voor beeldhouwers zijn opdrachten van katholieke zijde in de 18de eeuw van grote betekenis, omdat het niet zelden omvangrijke ensembles betrof om een kerkinterieur compleet te vernieuwen. Dat veel 17de-eeuwse katholieke schuilkerken in de 18de eeuw - zoals ook de Kamper Pastoorskerk in 1783 - in een modieuze jas worden gestoken, kan onder andere worden verklaard uit een competitief mecenaat met de oud-katholieken, die - zoals gezegd - sinds 1723 een eigen weg zijn gegaan.¹⁵

Toch is er bij het doopvont uit de Pastoorskerk sprake van een ‘marriage’, dat wil zeggen een uit diverse onderdelen samengesteld geheel. Het ovale marmeren doopvont is hoogst waarschijnlijk van veel vroeger datum en is bedoeld als koelvat voor flessen wijn. Het zal ontstaan zijn in de periode tussen 1700 en 1730. Veel marmeren koelvaten uit die periode vertonen de

ovale vorm, hebben ongeveer dezelfde afmetingen en zijn veelal vervaardigd van het juist in die periode zo geliefde rood-wit geaderde marmer dat waarschijnlijk uit België of Frankrijk afkomstig is.

Het was zeker niet ongewoon dat voorwerpen die aanvankelijk gewoon voor huiselijk gebruik dienden, op enig moment door een lid van een congregatie aan de kerk werden geschonken, als een memento, of om op een bepaald moment in een behoefte te voorzien. Zo is er een zilveren melkkannetje, vervaardigd in Kampen door Anthony van Laer, met een inscriptie uit het jaar 1751 dat luidt: 'Joh. Christ. Romberg, Perdican, en zijn Ed/ Huysvrouw Fenna Sophia Reiners hebben/ dit ter Gedagtenis vereert aan de Lutherse Kerk te Campen.'¹⁶ Dit kannetje is tot op heden nog altijd in het bezit van de Lutherse Gemeente en staat te boek als doopwaterkan, maar dateert hoogstwaarschijnlijk eveneens uit een vroegere periode. Het zal waarschijnlijk aanvankelijk voor huiselijk gebruik, als kan voor warme melk hebben gediend, om vervolgens daarna een sacrale bestemming te krijgen.

Nu lenen voorwerpen van (edel)metaal zich beter voor het aanbrengen van inscripties dan marmeren koelvaten met houten 'montering'. Maar dat het waterbekken van het doopvont eigenlijk een koelvat is kan aan de hand van twee hierna te beschrijven koelvaten worden bewezen. De Parijse antiquair Bernard Baruch Steinitz bezit een kostbaar koelvat dat met een fraaie vuurvergulde bronzen montering is versierd.¹⁷ Ook dit koelvat of *rafraichissoir* is uitgevoerd in rood-bruin wit geaderd marmer, dat in Frankrijk 'marbre rouge Languedoc' wordt genoemd. De omvattingen (montures) zijn uitgevoerd in kostbaar vuurverguld brons. Ze bestaan uit een centrale maskeron, geflankeerd door een leeuwenkop met hangring, rand- en voet- montures en poten in de vorm van leeuwenklauwen. Deze verguld bronzen ornamenten zijn uitgevoerd naar ontwerpen van Jean le Pautre, die te samen met Le Brun en Bérain mede vorm heeft gegeven aan de ontwikkeling van de Lodewijk-XIV stijl. Het toepassen van rijke verguld bronzen ornamenten aan marmer is een typisch Frans gegeven. 'Rien n'était plus beau que l'alliance du marbre et du bronze doré'. Dit werd overal in Europa nagevolgd, zo ook in de Republiek, maar juist daar niet in verguld brons. In Nederland worden in de 18de eeuw maar weinig verguld bronzen voorwerpen vervaardigd. Men ziet zich gedwongen tot invoer van dit soort voorwerpen uit Frankrijk en in mindere mate uit Engeland. Veel vaker gaat men over tot het vervaardigen van verguld houten navolgingen. Ofschoon het mogelijk is dat zich hier een terughoudende Nederlandse smaak manifesteerde, lijkt het eerder dat de kostenfactor een doorslaggevende rol heeft gespeeld.

Het koelvat, laat 17de eeuw, in bezit van de Parijse antiquair Bernard Baruch Steinitz. (uit: Catalogus Bernard Baruch Steinitz, 1990).

Koelvat, 18de eeuw, in de collectie van Museum Paleis Het Loo. Foto: Salomon Stodel Antiquités Amsterdam.

Het tweede koelvat maakt sinds 1989 deel uit van de collectie van het Museum Paleis Het Loo te Apeldoorn en staat thans opgesteld in de zogenaamde Nieuwe Eetzaal, die is ingericht naar de inventaris uit 1713.¹⁸ Wederom is de wijnkoeler uitgevoerd in rood-bruin marmer, maar ditmaal geplaatst op een fraai, gedeeltelijk verguld, gebeeldhouwd voetstuk, dat een onmiskenbaar Nederlands karakter draagt. Het snijwerk van het voetstuk vertoont ornamenten die direct associaties oproepen met het werk van de bekende architect-ontwerper Daniël Marot (1661-1752). Deze Hugenoot, die in 1686 naar Den Haag uitwijkt, begon zijn artistieke loopbaan in Versailles, waar zijn vader Jean als architect en graveur werkzaam was. Daniël Marot was inventief en beschikte over virtuoos vakmanschap en had bovendien een reputatie als uitstekend organisator, die grote opdrachten efficiënt en op een voortvarende wijze tot een goed einde kon brengen. Na de dood van Willem III vestigt Marot zich in 1704 weer opnieuw in Nederland en wel in Amsterdam. Na het wegvallen van vorstelijke opdrachten heeft hij nu zijn handen vrij om in te gaan op de wensen van de regentenklasse. Tientallen jaren is zijn invloed in de Republiek alom vertegenwoordigd. Zijn ontwerpen gaan van stadspaleis tot deurknop, van hardstenen tuinvazen tot de vorm van een zilveren theepot. Zijn leven lang blijft hij trouw aan de Lodewijk-XIV stijl. In de provincie blijft zijn invloed soms tot aan het einde van de 18de eeuw waarneembaar.

In de rijk geornamenteerde, uit acanthusbladeren opgebouwde voluten van het deksel van het doopvont, oorspronkelijk afkomstig uit de Pastoorskerk, kunnen we de invloed van Marot nog waarnemen. Het doopvont als geheel

vormt een interessant, zij het laat voorbeeld van pronkstukken die in gedeeltelijk geschilderd, verguld en 'gemarmerd' hout zijn uitgevoerd. Het is niet moeilijk voor te stellen, indien wij de beschrijving van de catalogus uit 1912 nauwkeurig lezen, welke kleuren het geheel zal hebben gehad. Het was crème geschilderd, gedeeltelijk voorzien van bladgoud, terwijl de slang in groene tinten was uitgevoerd, met een vergulde appel in de bek. Het basement waarop de voet rust is in marmertechniek geschilderd en zal zeker de kleurstelling van het koelvat gevolgd hebben.

Het eigenlijke vont (koelvat) is geplaatst op een mandvormig gedeelte dat uit opengewerkte ojiefs (een lijst waarvan de kromming half hol half bol is) met daarin rozetten bestaat. Dit gedeelte volgt de vorm van het daarop geplaatste waterbekken. Dit, naar onder toe sterk verjongend gedeelte, gaat over in een plastisch, uit acanthusbladeren opgebouwd bolvormig rozet dat is bevestigd op een getrap vierkant basement van gemarmerd hout. Om het gehele voetstuk kronkelt de slang die de appel in zijn bek houdt, verwijzend naar de zondeval van de mensheid (Genesis 3). Maar door zijn plaats om het voetstuk, en dus onder het feitelijke doopvont, symboliseert de slang met zijn appel hier meer nog de door het doopsel overwonnen kwaad.

Niet voor niets bestaat het middelpunt van het deksel op het vont uit een beeltenis van Johannes de Doper die Jezus doopt in de Jordaan (Mattheus 3; Marcus 1, Lucas 3 en Johannes 1). Deze voorstelling wordt omgeven door een viertal straalsgewijs geplaatste voluten, plastisch gevormd uit acanthusbladeren. Aan de bovenzijde zijn deze naar elkaar toegewend, en daar is weer een ovaal voetstuk op bevestigd. Op dit voetstuk rust - gezeten op het Boek met de Zeven Zegelen - het Lam Gods. Het Lam is beeld en naam voor Christus (Johannes 1: 35). Het draagt de zondenlast van onze wereld en heeft uiteindelijk het kwaad, in het boek Openbaringen ook wel het Beest genoemd, overwonnen. In het boek van de Openbaringen komt het Lam in deze zin veelvuldig voor. De symboliek van het doopvont is heel helder. Het Lam, dat zich uit liefde voor ons heeft gegeven, triomfeert en heeft de slang als voetenbank. Bijzonder is ook dat het Lam Gods gezeten is op het Boek met de Zeven Zegelen (Openbaringen 5). In dit boek wordt de verborgen geschiedenis van God met ons mensen beschreven, het waarom, de diepste bedoelingen, de zin van zoveel verdriet, geweld en drama in onze geschiedenis. Eerst lijkt het nog of de Leeuw van Juda met geweld dit boek kan openen en lezen, maar alleen het Lam, Christus, de vleesgeworden liefde en barmhartigheid komt dit toe. Alleen Hij die zelf door het water van de doop, de rottigheid van deze wereld, ja door de dood is heengegaan, alleen

Hij die weet wat in ons mensen omgaat kan het boek openen en lezen.¹⁹ Het meest linker zegel blijkt in 1912 te ontbreken. Wel is de aanzet nog aanwezig, zodat er op de afbeelding in de catalogus nog slechts zes zegels zichtbaar zijn.

De bij het doopvont uit de Buitenkerk toegepaste voorstellingen, die verband houden met de Heilige Doop, getuigen van een verrassende combinatiekeuze, afkomstig uit enerzijds het Oude Testament (Zondeval) en anderzijds het Nieuwe Testament (Johannes de Doper die Geloof én Bkering predikt). De bijzondere bekroning van het Lam, gezeten op het Boek met de Zeven Zegelen, is zeker niet alledaags. Zeven is de clou van het laatste, maar ook van de toledooth: de wordingsgeschiedenis van Genesis die teruggrijpt op primordiale (oorspronkelijke) dingen. Het maakt dat we het des te meer moeten betreuren dat het fraaie laat 18de-eeuwse doopvont hoogstwaarschijnlijk niet bewaard is gebleven.

Ruzie om een doopvont

Bijna een halve eeuw nadat in 1810 het doopvont vanuit de Pastoorskerk naar de Buitenkerk is overgebracht zorgt onder meer dit interieurstuk voor flinke onenigheid tussen de kerkbesturen van Kampen en IJsselmuiden. Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 betekent ook dat overal in het land weer nieuwe parochies worden opgericht en dat de nog aanwezige *staties* (schuil- of huiskerken) worden opgeheven. Per 1 januari 1857 worden dan ook de parochies van Kampen en IJsselmuiden opgericht. In Kampen wordt de Buitenkerk de officiële parochiekerk. De beide staties, de Paterskerk en de Pastoorskerk, worden definitief gesloten. De Franciscanen verlaten de stad en vertrekken naar de nieuwe parochie te Lichtenvoorde en mogen van de bisschop een deel van de inventaris van de Paterskerk meenemen.²⁰ Pastoor Van den Nieuwentap van de Pastoorskerk werd eigenlijk eerst geacht naar Lichtenvoorde te gaan, maar weigert dit en mag uiteindelijk gezien zijn leeftijd in Kampen blijven. Hij wordt benoemd tot pastoor van de nieuwe parochie Kampen.²¹ Omdat IJsselmuiden (nog) niet beschikt over een kerk en pastorie (deze worden pas in 1859 gebouwd) krijgt Kampen tot dat tijdstip een tweede kapelaan in de persoon van W.J. Vinke, aan wie de feitelijke zorg voor IJsselmuiden wordt toevertrouwd, terwijl Van den Nieuwentap in eerste instantie formeel ook pastoor van IJsselmuiden is. Op 3 november 1858 wordt kapelaan Vinke door monseigneur Zwijzen formeel benoemd tot pastoor van IJsselmuiden. De bisschop bepaalt dan tevens dat alle resterende roerende en onroerende goederen

Deksel van het doopvont uit de Buitenkerk.

deze gemeenschap daarna veelvuldig daarin heeft geïnvesteerd en dat veel kerkelijke goederen door Kamper katholieken zijn geschonken. Daarnaast zijn vanaf 1809 reeds veel kerkornamenten uit de Pastoorskerk in gebruik in de Buitenkerk. Wanneer nu, zo vervolgt het kerkbestuur, 'aan de parochie van Ijsselmuiden de goederen en kerkornamenten dezer parochie ten dele vielen, dan zou zij veel meer krijgen dan de L.V. Kerk te Kampen en wij - zoo niet geheel toch voor een groot gedeelte - van kerksieraden ontbloot worden, daar wij in de pastorij van den H. Franciscus [de Paterskerk; ThvM] niets vinden'.²³ Deze brief had dus wel enig effect opgeleverd. Immers, uiteindelijk bepaalt Zwijsen dat slechts de ornamenten van de Pastoorskerk toekomen aan de parochie Ijsselmuiden. Deze parochie laat er vervolgens geen gras over groeien en verzoekt in de persoon van de kersverse pastoor Vinke al enkele dagen na het bisschoppelijk besluit de Kamper collega's om een spoedige overgave van de goederen uit de Pastoorskerk. Het Kamper kerkbestuur besluit Vinke uit te nodigen in de vergadering van 14 november. Pastoor Van den Nieuwentap en zijn medebestuurders maken hem

van de patersstatie en daarnaast de ornamenten uit de Pastoorskerk toevallen aan de parochie Ijsselmuiden.²² Het Kamper kerkbestuur is hierover zeer ontstemd, ook al is het bisschoppelijk besluit (al) wel iets meer in het voordeel van de Kamper parochie dan aanvankelijk door de bisschop was beslist. In eerste instantie zouden namelijk ook alle onroerende bezittingen van de Pastoorskerk aan de nieuwe parochie van Ijsselmuiden toevallen, zo had de Utrechtse bisschop Zwijsen begin 1858 bericht. Dit leidt in januari 1858 tot een zeer lange reactie van het Kamper kerkbestuur. De bisschop wordt uitvoerig duidelijk gemaakt hoe de Pastoorskerk en de daartoe behorende goederen al vanaf 1682 in bezit zijn van de katholieke gemeenschap van Kampen en hoe

duidelijk dat er geen verschil van mening bestaat over de overdracht van kerk, pastorie en overige goederen van de Franciscusstatie. Maar ten aanzien van de ornamenten van de Pastoorskerk krijgt Vinke te horen 'dat zulks zeer hard was, om zo vrijwillig alles te missen wat met zorg en moeite was verkregen [...]; tevens wierde aan den weled. heer Vinke mededeeling gedaan dat men onder de ornamenten niet mochte rangschikken het altaar, orgel en doopvond', waarover men nog een nader besluit van de bisschop hoopt te bewerkstelligen.²⁴

Het Kamper kerkbestuur brengt vervolgens de bisschop op de hoogte van het onderhoud met Vinke en van de brief aan hem gericht, waarin het standpunt van het bestuur nogmaals uiteengezet wordt. Het Kamper bestuur blijft van mening dat de 'gemetselde en spijkervaste goederen niet tot de kerksieraden behoorden' en dat zij als vaste goederen rekt 'het altaar, orgel en doopvond, welke laatste reeds lang in de parochiekerk van OLV Hemelvaart is overgebracht en met veele kosten aldaar is geplaatst en derhalve niet tot de bedoelde kerksieraden zijn behorende'.²⁵ Ook pastoor Vinke richt zich persoonlijk tot de bisschop om zijn beleving van het onderhoud kenbaar te maken, evenals het kerkbestuur van IJsselmuiden, in beide gevallen door middel van zeer uitvoerige brieven. Het kerkbestuur van IJsselmuiden beklagt zich geïrriteerd over de houding van hun Kamper collega's in deze kwestie. Vinke verzucht in zijn brief: 'het lijkt er op dat het Kerkbestuur in Kampen de nieuw opgerichte parochie te IJsselmuiden wil tegenwerken' en gaat ook nog uitvoerig in op het doopvont. 'Verder werd er getwijfeld of de doopvont van den H. Nicolaas aan IJsselmuiden toekwam. Daar dit doopvont eene der voornaamste sieraden van die kerk was, meende ik dat het aan IJsselmuiden moest toebekomen. Het is wel waar dat deze doopvont in de grootte kerk geplaatst is, maar het is de vraag of deze overbrenging regtens geschied is: ik herinner het mij nog duidelijk dat de kerkmeesters dit in der tijd zelf betwijfeld hebben.'²⁶ Uiteindelijk blijven beide partijen op hun standpunt staan. Kampen blijft van mening dat alle ornamenten en zeker de spijkervaste als altaar, orgel en preekstoel, evenals het in de Buitenkerk staande doopvont aan haar toekomen. IJsselmuiden bericht Kampen op 29 november dat zij blijft eisen dat alle ornamenten, inclusief het doopvont, de brug over gaan. Hoogstens is men bereid de spijkervaste onderdelen te laten staan, wanneer daar een geldelijke schadeloosstelling van Kamper zijde tegenover staat. In een ultieme poging probeert Kampen de bisschop opnieuw via een lange brief, gedateerd 4 december, alsnog te overtuigen dat de roerende goederen van de St. Nicolaaskerk Kampen toe-

behoren. Tevergeefs. In de vergadering van het kerkbestuur van 6 december lezen we dat Zwijzen te kennen heeft gegeven 'dat behalve het doopvont de andere spijkervaste ornamenten als altaar, orgel en preekstoel het eigendom zullen zijn van de gemeente IJsselmuiden'.²⁷ Het enige wat het Kamper kerkbestuur er uiteindelijk had weten uit te slepen was, naast behoud van het onroerend goed van de Pastoorsstatie, dat het doopvont uit de Pastoorskerk in de Buitenkerk kon blijven staan. Maar daarnaast was de verhouding tussen pastoor Vinke en het Kamper kerkbestuur behoorlijk verziekt, wat uiteindelijk een jaar later nog tot het vertrek van drie kerkmeesters zou leiden. Maar dit valt buiten het bestek van dit artikel.²⁸

Vernieuwde inrichting

De strijd die pastoor Van den Nieuwentap en de andere kerkbestuursleden leveren om het fraaie doopvont voor hun Buitenkerk te behouden, staat in schril contrast met het gemak waarmee, opnieuw een halve eeuw later, dit doopvont wordt verkocht.

We hebben al gezien hoe de Buitenkerk, nadat deze in 1809 weer in handen komt van de katholieken, van een nieuwe inrichting ten behoeve van de katholieke eredienst wordt voorzien. Als sluitstuk hiervan mag gelden een nieuw hoofdaltaar met 21 beelden, dat reikt tot aan de gewelven. Het wordt in 1854 geleverd door P.J. Cuyper te Antwerpen. Er is gelijk ook al kritiek op onder meer de stijl van het altaar, dat niet in alle opzichten aansluit bij de gotiek.²⁹ Inmiddels had zich immers de neogotiek al voorzichtig aangediend. De oprichting van de parochie Kampen per 1 januari 1857 zal er zeker toe hebben bijgedragen dat de Buitenkerk vanaf omstreeks 1860 wordt voorzien van nieuwe interieurstukken in de stijl van die neogotiek. Ook verdere bouwkundige ingrepen vinden plaats vanuit de neogotische gedachte. Deze nam in de tweede helft van de 19de eeuw met name in de katholieke kerkenbouw een enorme vlucht. De invoering van de Grondwet van 1848, die onder meer de rooms-katholieken vrijheid van godsdienst garandeerde, en vooral de invoering van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 leidde namelijk tot een golf van nieuwe katholieke kerken. En bij de bouw van nieuwe en de inrichting van bestaande kerkgebouwen greep men terug op het 'glorieuze' verleden van het katholicisme, dat van de gotiek.

Al in 1859 levert de firma Van Poorten te Deventer drie biechtstoelen in neogotische stijl en drie jaar later nieuwe zijaltaren voor in de Buitenkerk. In 1867 tekent atelier G. Goossens te Den Bosch niet alleen voor een nieuwe communiebank, maar ook voor de imposante neogotische preekstoel,

met boven de kuip een hoog oprijzend torenklankbord. Ook levert het atelier in erop volgende jaren de beelden aan de pilaren, veelal gefinancierd door parochianen, net als andere interieurstukken. Het oude oksaal onder het orgel wordt in 1874 door de Kamper timmerman Laarman vervangen door een nieuw exemplaar naar ontwerp van de bekende architect Alfred Tepe, na P.J.H. Cuypers de belangrijkste architect van de neogotiek in Nederland. Enkele jaren later (in 1877-1878) levert de Amsterdamse schilder Mart C. Schenk de grote op koper geschilderde kruiswegstaties, naar ontwerp van Friedrich Wilhelm Mengelberg. Diens atelier in Utrecht zou uitgroeien tot één van de belangrijkste op het gebied van religieuze neogotische kunst in Noord-Nederland. Uit zijn atelier komen onder andere in de jaren zeventig en tachtig van de 19de eeuw een aantal beelden, een passiekruis en relikwiekastjes in de Buitenkerk.³⁰

Er komen niet alleen nieuwe interieurstukken. Ook het gebouw zelf wordt aangepakt. Midden jaren tachtig worden verscheidene gewelven gerestaureerd. Kerkschilder G.F.X. Jansen uit Zevenaar (een protegé van Mengelberg) beschildert de gehele kerk. In 1893-1897 volgt een restauratie van het priesterkoor onder leiding van de bekende Pierre Cuypers. P.J.H. Cuypers wordt - zoals gezegd - gezien als de belangrijkste vertegenwoordiger van de neogotiek in Nederland. Naast nieuwbouw van gebouwen als het Rijksmuseum en het Centraal Station te Amsterdam en tientallen neogotische kerken, worden onder zijn leiding ook talrijke restauraties uitgevoerd. Niet ondenkbaar is dat de restauratie van het koor toevalt aan Cuypers, omdat hij in dezelfde tijd ook benaderd wordt voor de restauratie van het Oude Raadhuis in Kampen. De ramen in het priesterkoor worden weer geopend en van nieuwe gotische traceringen voorzien. De drie ramen in de koorsluiting worden bovendien voorzien van gebrandschilderd glas-in-lood, geleverd door atelier Nicolas te Roermond. Het pompeuze Antwerpse altaar wordt daartoe grotendeels gesloopt; alleen de altaartafel met de tabernakelopbouw blijft gehandhaafd. De binnenmuren onder de waterlijst worden, vanwege de vochtigheid, bekleed met figuratieve kleurrijke tegels.³¹

Ruim tien jaar later volgen opnieuw grootschalige werkzaamheden. Na de sacristie worden in 1911-1912 de zijkapellen, het transept en de viering aangepakt. Weliswaar geen algehele restauratie (waaronder het dak), daarvoor gaf de bisschop vanwege de kosten geen toestemming, maar nog wel ingrijpend. Zo worden onder meer, net als in het priesterkoor, de ramen in de zijkapellen en die in de oostmuren van beide transepten weer geopend. De twee 'bouwvallige ramen' in de noordmuur van het transept worden 'in

Interieur Buitenkerk circa 1930. Collectie Archief O.L. Vrouwekerk Kampen.

zandsteen vernieuwd en beglaasd', evenals later die in de zuidmuur. Verder worden de muren afgebikt, zo nodig hier en daar opgemetseld, bijgepleisterd en 'alles in eenvoudige kleuren getint'. In de vensters in de zijkapellen komen gebrandschilderde ramen uit het Utrechtse atelier H.A.M. Vos, in de triomfboog van het koor een groot triomfkruis. Ook in de rest van de kerk worden in de er op volgende jaren geleidelijk alle 'monsterlijke kazerne-ramen' - ijzeren roedenvensters, in 1844 onder pastoor Van den Nieuwen-tap aangebracht - vervangen door natuurstenen traceringen en voorzien van gekleurd glas-in-lood. De Zwolse kerkschilder A. Waterkamp brengt in deze jaren op allerlei plaatsen in de kerk figuratieve schilderijen aan. Met de komst van een nieuw hoogaltaar uit het atelier Mengelberg in 1926 en nieuwe banken in 1927, kan men stellen dat de *restyling* van de Buitenkerk tot een gebouw met een compleet neogotisch interieur voltooid is.³²

Een nieuwe doopkapel

In dit volledig neogotische interieur paste uiteraard geen doopvont in Lodewijk XVI-stijl. Een nieuw doopvont in neogotische stijl zal dan ook zeer welkom geweest zijn.

'Door den Weled. Heer J.S. de Rijken alhier is aan ons Kerkbestuur aange-

De in 1912 gerealiseerde doopkapel in de Buitenkerk. Collectie Archief O.L. Vrouwekerk Kampen.

boden een som van twaalf honderd gulden (f 1200,-), om daarvoor aan te brengen een nieuwe doopvont op mozaïekvloer en afgesloten door een ijzeren hek; een en ander in harmonie met onze thans fraaie gerestaureerde kerk.' Aldus schrijft het kerkbestuur in een brief van 14 mei 1912 aan de Utrechtse aartsbisschop Van de Wetering. De bisschop machtigt het kerkbestuur de schenking voor het betreffende doel te aanvaarden, mits de werkzaamheden voor het te schenken bedrag kunnen worden uitgevoerd.³³ Voortvarend worden de werkzaamheden aangepakt. Een natuurstenen doopvont met een koperen neogotische, torenachtige deksel - en bijhorende hefboom of arm om het deksel van het doopvont te kunnen draaien - wordt besteld bij de firma Wed. G. van den Breekel in Nijmegen. In de noordwesthoek van de noordbeuk wordt een doopkapel gecreëerd. Het ijzeren hek dat de doopruimte van de kerk afscheidt wordt geleverd door de Kampenaar D.J. Telder, de tegelvloer door de Rotterdamse firma De Lint. De muren binnen de hekken worden van een tapijtschildering voorzien met bovenlangs een tekst, verwijzend naar de betekenis van de doop ('Zoo iemand niet herboren wordt uit water en den heiligen Geest, hij kan het Rijk Gods niet binnengaan: Joh.III.5'). Deze schildering wordt aangebracht door de al eerder genoemde kerkschilder Waterkamp, die tussen 1911 en 1922 nage-

noeg al het figuratieve schilderwerk in de Buitenkerk heeft uitgevoerd.³⁴ Totale kosten uiteindelijk: f 1402,50, tweehonderd gulden boven het door De Rijken geschonken bedrag.

Het is denkbaar dat de heer De Rijken in 1912 niet zelf op het idee is gekomen geld te schenken voor een nieuw doopvont, maar op dit idee is gebracht door pastoor Gerrits. Aangetreden in 1910, had deze pastoor, zoals hierna zal blijken, niet veel op met oude interieurstukken. Van wie het initiatief voor vervanging van het detonerende doopvont ook is uitgegaan, de heer De Rijken, pastoor Gerrits en/of (een van de) overige kerkbestuursleden, het heeft in ieder geval niet tot enige discussie geleid in het kerkbestuur. Ten minste, in de notulen van de vergaderingen vinden we niets terug over het doopvont, op één vermelding na. Nadat in mei 1912 de bisschoppelijke toestemming voor realisatie van de nieuwe doopkapel is ontvangen, lezen we in de notulen van de vergadering van het kerkbestuur van 11 juli 1912 kort en bondig en zonder verdere motivering: 'Zoomede werd besloten het oude doopvond en Mariabeeld te verkoopen'³⁵.

Kritische kanttekeningen vanuit Rijkscommissie

De aanpassingen en veranderingen in de Buitenkerk in 1911-1912 leidden tot landelijke protesten. 'Verschillende voorwerpen uit de Rooms-Katholieke kerk, de z.g. Buitenkerk, o.a. een marmeren doopvont uit het begin der negentiende eeuw en de twee gebeeldhouwde kraagstukken, besproken in het vorige jaarverslag, zijn door het kerkbestuur verkocht, niettegenstaande dezerzijds aan den Aartsbisschop van Utrecht was verzocht dien verkoop te beletten. Daar de herkomst, blijkbaar ter aanprijzing, bij een en ander werd vermeld, moet verondersteld worden, dat deze verkoop plaats had met medeweten en goedvinden der kerkelijke overheid'. Deze tekst met, weliswaar netjes geformuleerd, maar toch enige kritiek op de kerkelijke overheid, valt te lezen in het jaarverslag over het jaar 1912 van de *Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst*.³⁶ De regionale vertegenwoordigers van deze in 1903 ingestelde rijkscommissie (zie kadertekst) volgen als kritische waakhonden de vele bedreigingen die monumenten in de eerste decennia van de 20ste eeuw te verduren krijgen. Hofer, het commissielid voor onder meer Overijssel en goed bekend met zowel de historie als de monumenten in de omgeving van Kampen, vormt hierop geen uitzondering. Als lid van de Rijkscommissie Monumenten-

Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst.

Deze commissie, kortweg genoemd de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving, wordt opgericht bij Koninklijk Besluit van 7 juli 1903, op instigatie van J.C. Overvoorde, gemeentearchivaris van Dordrecht en voorzitter van de in 1898 opgerichte Nederlandse Oudheidkundige Bond. Hij werd hierin gesteund door Tweede Kamerlid Victor de Stuers, bekend van zijn protestartikel 'Holland op zijn smalst' dat in 1873 in *De Gids* verscheen, en tot 1901 hoofd van de afdeling Kunsten en Wetenschappen bij het ministerie van Binnenlandse Zaken. De Stuers heeft grote invloed op de samenstelling van de commissie. Secretaris wordt Jan Kalf, tot 1903 verbonden aan het Nederlands Museum voor Geschiedenis en Kunst in Amsterdam (later opgegaan in het huidige Rijksmuseum), voorzitter Pierre Cuypers, toen rijksarchitect voor de monumenten en lid van het College van Rijksadviseurs voor Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Hoofddoel van de commissie is 'het samenstellen en uitgeven van eene geïllustreerde beschrijving van alle in Nederland aanwezige gebouwen en voorwerpen dagteekenend van voor 1850, die belang bezitten als uiting van kunst of om eene er aan verbonden historische herinnering'. Maar de commissie houdt zich niet alleen met inventariseren bezig; zij is daadwerkelijk betrokken bij het monumentenbehoud. Haar grote betekenis lag in haar pogingen om gemeentelijke en kerkelijke instellingen tot monumentenbehoud te stimuleren; ze pleit bij de regering om aan monumentensubsidie voorschriften te verbinden en ook poogt ze de totstandkoming van een monumentenwet te bevorderen. In 1918 wordt – niet lang na de dood van Victor de Stuers – bij een algehele reorganisatie de commissie opgeheven en vervangen door de *Rijkscommissie voor de Monumentenzorg* en een *Rijksbureau voor de Monumentenzorg*, die vanaf 1947 zullen uitgroeien tot de *Rijksdienst voor de Monumentenzorg*, thans de *Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed*.³⁷ De werkzaamheden van de commissie waren in hoofdzaak provinciegewijs verdeeld. Naast voorzitter Cuypers en secretaris Kalf maken dan ook negen leden deel uit van de commissie, die ieder een of meerdere provincies vertegenwoordigen. Voor Drenthe, Overijssel en Gelderland is dit F.A. Hoefer (1850-1938). Deze oud-militair ontplooit zich na zijn eervol ontslag in 1880, verleend na een ongelukkige val van zijn paard, steeds meer als historicus

en pleitbezorger van monumentenbehoud. Bij zijn toetreden tot het bestuur van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis in 1894, wordt hij tevens benoemd tot directeur van het Provinciaal Overijsselsch Geschiedkundig Museum, een dochterinstelling van de VORG (thans Stedelijk Museum Zwolle). Een jaar later laat hij zich, getroffen door de verwaarloosde toestand van het archief in zijn geliefde woonplaats Hattem, er tot onbezoldigd gemeentearchivaris benoemen. Beide functies vervult Hoefler tot 1931.³⁸ Ook was hij een van de oprichters van het Openluchtmuseum te Arnhem, dat dit jaar zijn 100-jarig bestaan viert. Hoefler is door deze achtergrond goed bekend met zowel de historie als de monumenten in de omgeving van Kampen. Zo schrijft hij al in 1898 een tweetal bijdragen over de klokken in de Nieuwe Toren en de Boventoren. In 1907 verschijnt in het Bulletin van de NOB van zijn hand een uitvoerige beschrijving van de bezienswaardigheden te Kampen.³⁹ Dankzij deze beschrijving konden uiteindelijk in 1910 'voorgenomen onoordeelkundige herstellingen aan het uit 1665 dagtekenend Linnenweverspoortje door tusschenkomst van het bureau der gemeentewerken [lees vermoedelijk A.J. Reijers; ThvM]' worden voorkomen 'omdat bekend was, dat dit gebouwtje in den inventaris der monumenten was opgenomen', zo lezen we in het jaarverslag van de Rijkscommissie Monumentenbeschrijving; 'Het nut der inventarisering kwam hiermee duidelijk aan den dag...'⁴⁰

beschrijving bezoekt hij ook regelmatig Kampen. In het jaarverslag van de commissie over 1904 lezen we onder meer: 'Bij zijn bezoek aan deze gemeente [Kampen; ThvM] kwam den heer Hoefler ten oore, dat een gotisch koopmanshuis aldaar (Oude Straat) zou gesloopt worden. Na veel moeite is verkregen, dat dit huis door de gemeente Kampen (met financiële steun van eenen belangstellende) werd aangekocht'. Ingeseind door hoofdopzichter van gemeentewerken A.J. Reijers had Hoefler vervolgens als commissielid niet alleen de minister van Binnenlandse Zaken, maar ook Victor de Stuers ingelicht over het naderende onheil. Uiteindelijk blijft het Gotisch Huis behouden en wordt het onder leiding van Pierre Cuypers gerestaureerd.⁴¹ Als Hoefler samen met Cuypers in 1904 Kampen bezoekt om het Gotisch Huis te bekijken, brengt het stadsbestuur hen tevens op de hoogte van de uitbreidingsplannen met betrekking tot het Nieuwe Raadhuis.

Beide heren zien dit als een aantasting van de juist tussen 1894 en 1900 onder leiding van Cuypers gerestaureerde Oude Raadhuis en stellen voor het Nieuwe Raadhuis te slopen en elders een nieuw stadhuis te bouwen. Ook dit advies vinden we terug in het jaarverslag over het jaar 1904. Maar gelukkig, vinden we nu, is dit advies uiteindelijk nooit gerealiseerd!⁴² In 1912 wordt geconstateerd dat men bij de ‘indertijd met Rijkssubsidie gerestaureerde’ Bovenkerk bezig was ‘langs den chooromgang aan de zijde van de Venestraat een kroonlijst van portlandcement te maken, hoewel de overblijfselen der oorspronkelijke bergsteenen lijst nog duidelijk zichtbaar waren’. Volgens het jaarverslag over dat jaar is hiervan kennis gegeven aan de Afdeling Kunsten en Wetenschappen van het ministerie van Binnenlandse Zaken.⁴³

Naar aanleiding van een bericht in 1913 dat in een huis in Kampen tussen een later aangebracht plafond en de daarboven liggende vloer beeldhouwde balksleutels waren gevonden en deze in stilte waren verkocht, stellen Hoefer en Cuypers een onderzoek in. Zij achterhalen dat het hier de voormalige Paterskerk in de Voorstraat betreft en sporen ook een werkman op die de betreffende stukken had gezien en uit wiens beschrijving valt af te leiden dat het ‘met snijwerk versierde karbeels waren’. Het jaarverslag over 1913 meldt dat de eigenaar van het pand, de R.K. Parochie te IJsselmuiden, van het voorval onkundig bleek te zijn en vermoedelijk naar aanleiding daarvan een rechtsgeding zal aanhangig maken.⁴⁴ Helaas is niets bekend over het uiterlijk en de huidige verblijfplaats van deze in 1913 verkochte balksleutels, afkomstig uit het pand Voorstraat 26, thans het onderkomen van de Stadswacht.

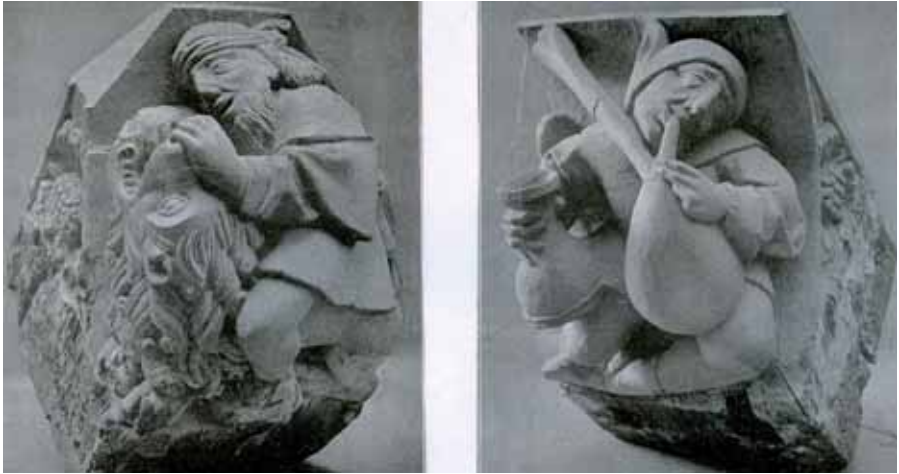
Hoefer en Cuypers versus pastoor Gerrits

Was het kerkbestuur van de parochie IJsselmuiden in de ogen van Hoefer onkundig van de onverantwoorde verkoop van de beeldhouwde sleutelstukken, het Kamper kerkbestuur is dit zeker niet geweest als het in de visie van Hoefer om ongeoorloofde verkopen en onverantwoorde werkzaamheden gaat. Als in 1911 in de Buitenkerk de werkzaamheden aan ramen en muren in het transept en de zijkapellen in volle gang zijn, brengt Hoefer een bezoek aan de kerk. Hoewel nergens terug te vinden, is het niet ondenkbaar dat hij, zoals vaker gebeurde, getipt is door hoofdopzichter bij gemeentewerken A.J. Reijers. Volgens het jaarverslag van de Rijkscommissie over 1911 waren de herstellingen die in de kerk werden ondernomen, ‘niet zonder bedenking [...]’. Zoo wilde men in het uit verschillende perioden dag-

teekenend gebouw, de niet overal op dezelfde hoogte aangelegde lijsten alle op één hoogte brengen en de schalken, die van de waterlijst oprezen, door-trekken tot op den grond, kortom wegnemen wat in den bouw nog wees op zijne historische ontwikkeling'.⁴⁵ Hoefer roept de tussenkost in van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen (in de persoon van de Rijksarchitect voor de Monumenten, Cuypers dus, zo zal blijken), zodat de bedoelde fouten, althans ten dele, nog konden worden hersteld en voorkomen, zo vervolgt het verslag. Vervolgens vermeldt het verslag nog dat twee van de muurschalken (halfronde zuiltjes langs de muur) rusten op gebeeldhouwde houten kraagstukken. Toen vernomen werd, zo lezen we verder, dat het kerkbestuur deze kraagstukken wilde verkopen, 'is aan Z.D.H. den Aartsbisschop van Utrecht met gunstig gevolg verzocht dit te beletten'.

De brief van Hoefer aan aartsbisschop Van de Wetering over de werkzaamheden is bewaard gebleven. In deze brief, gedateerd 3 november 1911, schrijft hij onder andere: 'Men heeft hierbij echter het plan haar [de Buitenkerk; ThvM] zoodanig te schenden dat men in de steenen haar bouwgeschiedenis niet meer zal kunnen lezen. Een bezoek met den Rijksarchitect voor de monumenten heeft niet geholpen. Onkunde schijnt te zullen triumfeeren!' Hoefer had niet veel op met de bouwkundige kennis van de pastoor en zijn mede-kerkbestuurders, maar blijkbaar was men in Kampen niet onder de indruk van de adviezen van Cuypers, die nog zo'n 15 jaar daarvoor het priesterkoor had gerestaureerd. Hoefer vervolgt zijn brief met: 'Maar wat ook zeer erg is, men is van plan twee gebeeldhouwde balksleutels aan den meest biedende te verkoopen!! Ik heb daarom den heer Pastoor nogmaals gewezen op die onverantwoordelijke daden'. Hoefer hoopt dat de bisschop 'termen zal vinden dergelijke wandaden te verrijden. Haast is in deze zaak geboden', zo besluit hij.

De bisschop maakt inderdaad haast en stuurt nog dezelfde dag dat hij Hoefers brief heeft ontvangen een brief naar pastoor Gerrits met een afschrift van Hoefers schrijven. In de ook weer snelle reactie van de pastoor aan de bisschop (d.d. 5 november) deelt deze zijn meerdere mede dat 'hetgeen de dweepzieke schetterende heer H. beweert absoluut onwaar is, behalve dat wat hij zegt omtrent die "balksleutels"'.⁴⁶ Gerrits legt uit dat de houten sleutelstukken niet passen en thuishoren in een bakstenen kerk: 'Verbeeld U, Monseigneur, in een baksteen kerk, waarin alle versieringen van zandsteen zijn, zou men, oorspronkelijk, houten consoles, en dan nog wel op averechtsche manier, aangebracht hebben als basement voor steenen kolonnetten!!' Gerrits kan zich indenken dat de consoles op zich mis-

Balksleutels met voorstelling van Samson en de leeuw en een doedelzakspeler, afkomstig uit de Buitenkerk en in 1912 verkocht. Foto Collectie Frans Walkate Archief.

schien nog wel kostbaar zijn, maar hij verbaast zich erover dat de consoles, hoewel ze met de architectuur noch met de bekende bouwgeschiedenis van de kerk verband houden, moeten blijven zitten, alleen omdat ze daar nu eenmaal 'averechts' zitten. Als we de bewaard gebleven foto's van beide sleutelstukken bekijken, moeten we concluderen dat het hier inderdaad gaat om sleutelstukken, die deel uitgemaakt zullen hebben van een balklaag en oorspronkelijk niet in het kerkgebouw thuishoren en later (in de 19de eeuw?) zijn aangebracht.⁴⁷ Pastoor Gerrits had hier dus zeker een punt! De pastoor geeft aan dat architect Kroes uit Amersfoort, die de werkzaamheden begeleidt, een en ander nader zal toelichten in een persoonlijk gesprek met de bisschop. Verder meldt hij dat de restauratie van de Buitenkerk naar wens verloopt en op onderdelen, bijvoorbeeld de gewelven, meevalt. Het project is uitgevoerd 'met het model van 't priesterkoor, door dr. Cuypers indertijd gerestaureerd, voor oogen'. Ook Cuypers heeft toen de muurschalken in het priesterkoor, die aanvankelijk vanaf de waterlijst oprezen, weer doorgetrokken tot op de grond. In de restauratieoptiek van Cuypers niet vreemd, omdat dit blijkbaar in zijn visie ook oorspronkelijk het geval dan wel bedoeld moet zijn geweest. Het is denkbaar dat Gerrits en zijn mede-kerkbestuursleden dan ook verrast waren, dat nu zij dit ook van plan waren in de zijkapellen, van Hoefer en dezelfde Cuypers kritiek kregen. Als we het jaarverslag van de Rijkscommissie overigens moe-

ten geloven konden dankzij de interventie van Hoefer met behulp van Cuypers en mogelijk de bisschop de aanpassingen met betrekking tot de waterlijsten en de muurschalken althans ten dele nog worden hersteld en voorkomen. Uit foto's daterend van rond 1890, dus van vóór alle (restauratie)werkzaamheden, blijkt dat geen van de muurschalken in koor, zijkapellen en transept onder de waterlijst doorliepen, sommige zelfs slechts tot halverwege de muren reikten. In de huidige situatie lopen al deze muurschalken ook onder de waterlijst door tot op de grond.⁴⁸ De verschillende hoogten van de waterlijsten blijken echter wel gehandhaafd te zijn. Dat de voorgenomen verkoop van de houten kraagstukken door Hoefers brief aan de bisschop kon worden voorkomen ('is aan Z.D.H. den Aartsbisschop van Utrecht *met gunstig gevolg* verzocht dit te beletten') is echter onjuist. In zijn brief aan de bisschop uit pastoor Gerrits ook over de voorgenomen verkoop duidelijke taal: 'Wanneer U.D.H. den heer Kroes gehoord heeft, en wanneer dan het Kerkbestuur machtiging vraagt, om op een zo hoog mogelijk bod die balksleutels, welke ter plaatse niet thuis behooren, te verkoopen, dan vertrouwen wij op een goedgunstige beschikking van U.D.H., en nemen dit wanbedrijf (!?) gaarne voor onze rekening.' Het uitroep- en vraagteken in dit citaat zijn van Gerrits en zeggen genoeg omtrent zijn denken over Hoefer en de zijnen! Hoewel niet in de archieven overgeleverd, is de machtiging van de bisschop er gekomen. Want in de vergadering van het kerkbestuur van 30 januari 1913 lezen we dat uit de verkoop van doopvont, oude kasten, **balksleutels** enz. nog extra aanwezig is een bedrag van 931,08 gulden. Elders lezen we dat voor beide balksleutels tezamen zelfs het enorme bedrag van 672 gulden is ontvangen!⁴⁹ Waar de balksleutels zijn verkocht, blijft helaas vooralsnog onbekend. In ieder geval niet bij de firma A. Mak. Ze komen tenminste niet voor in de veilingcatalogi over de jaren 1911-1913. Ook over de plaats van de balksleutels in de kerk bestaat geen volledige duidelijkheid. Het meest waarschijnlijk lijkt echter de noordmuur van de noordbeuk.⁵⁰

Verkocht ondanks protest

Het lijkt dat Hoefer aanvankelijk erop vertrouwdde dat met interventie van de bisschop de verkoop van de balksleutels voorkomen kon worden. Ten onrechte, zoals hierboven bleek. Hij zal dan ook zeker nog extra verrast zijn geweest, dat in het najaar van 1912 het fraaie doopvont uit de Buitenkerk pontificaal staat afgebeeld in de veilingcatalogus van het Dordse veilinghuis A. Mak. En hoewel ook voor deze verkoop geen bisschoppelijke machtiging

De Jozefkapel in de Buitenkerk, circa 1890; dus voor de veranderingen in 1911/12.
Collectie: Archief O.L. Vrouwekerk Kampen.

in de archieven is overgeleverd, zal deze zeker afgegeven zijn. Voor alle handelingen van dien aard is immers (nog steeds) bisschoppelijke machtiging vereist. Met leedwezen wordt dan ook in het jaarverslag van de Rijkscommissie over 1912, zoals we al eerder zagen, geconstateerd dat de verkoop plaats vond 'niettegenstaande dezerzijds aan den Aartsbisschop van Utrecht was verzocht dien verkoop te beletten. Daar de herkomst, blijkbaar ter aanprijzing, bij een en ander werd vermeld, moet verondersteld worden, dat deze verkoop plaats had met medeweten en goedvinden der kerkelijke overheid'. Het geeft ook tegelijkertijd het dilemma weer waar de

Rijkscommissie zich voor geplaatst zag. Zonder wetgeving had het feitelijk geen middelen om dergelijke verkopen of bedreigingen van zowel onroerende als roerende monumenten effectief tegen te gaan. Tegenover gemeenten en provincies kon het Rijk desnoods vermanend optreden, hen verplichten tot onderhoud, of een verkoop tegenhouden door een besluit te schorsen dat in strijd werd geacht met het algemeen belang. Zo wordt het Kamper stadsbestuur in 1901 op de vingers getikt omdat het had verzuimd de sloop van Oudestraat 156, het buurpand van het Gotisch Huis, te melden aan Binnenlandse Zaken. Maar tegenover kerkbesturen, kerkvoogdijen, verenigingen en particulieren stond men feitelijk machteloos. Hier kon men slechts hopen dat overtuiging, bemiddeling, diplomatie en publiciteit mogelijk nog tot het gewenste resultaat leidden.⁵¹ Echter niet altijd met succes, zoals in het geval van de Buitenkerk. Een kerkbestuur in 'geldnood' probeert dan toch waardevolle, maar in haar ogen nutteloze objecten te gelde te maken. In dit geval naast balksleutels en een doopvont, ook een tweetal kasten uit de sacristie. Behalve een kabinet, dat 75 gulden oplevert, ook de 17de eeuwse kast (door Hoefler genoemd in zijn 'Bezienswaardigheden te Kampen' uit 1907) die maar liefst 450 gulden opbrengt.⁵² Het doopvont wordt uiteindelijk door het kerkbestuur aangeboden bij vei-

linghuis A. Mak te Dordrecht. Als een van de topstukken op de veiling in oktober 1912 wordt in de catalogus de kavel betreffende het vont onder nummer 180 uitgebreid voor het voetlicht gebracht met een beschrijving op een afzonderlijke pagina en een tweetal afbeeldingen. Hoe de contacten met dit veilinghuis tot stand zijn gekomen en verder verlopen zijn, blijft in nevelen gehuld. In het parochiearchief, noch in het archief van het veilinghuis is iets van correspondentie of andere informatie betreffende het doopvont aangetroffen. Toch is de keuze voor het Dordse veilinghuis minder vreemd dan het in eerste instantie lijkt. Het is op dat moment een van de belangrijkste veilinghuizen in ons land (zie kadertekst). Ook over de financiële afhandeling na de veiling is weinig bekend. Uit de veilingcatalogus van de firma Mak waarin tevens de bieders op en de opbrengsten van de geveilde objecten staan vermeld, staat achter nummer 180 een bedrag vermeld van 310 gulden. Ook de *Nieuw Rotterdamse Courant* van de volgende

Veilinghuis A. Mak te Dordrecht

Het nog altijd bestaande veilinghuis A. Mak te Dordrecht, gelegen aan de Vischstraat, behoort tot één van de oudst gevestigde veilinghuizen in ons land.⁵³ Mak, afkomstig uit Schiedam, vestigt zich aan het begin van de 19de eeuw te Dordrecht als liefhebber en koopman van oudheden. In 1839 wordt door hem voor het eerst een publieke veiling gehouden en treedt hij officieel als vendumeester naar buiten. De eerste veilingen stonden in het teken van schilderijen, tekeningen en prenten. De antiquiteiten volgen later. Ook behoort hij tot één van de oprichters van de Dordse schouwburg Kunstmin in 1864 en was hij een liefhebber van toneel. Op verzoek van zijn schoonvader had hij destijds bij zijn huwelijk de familienaam van zijn echtgenote (Van Waay) aan de zijne toegevoegd. De 'oude' Mak overlijdt in 1880 en wordt opgevolgd door zijn beide zonen Anton en Siem Jacob Mak van Waay. Op den duur wordt Dordrecht te klein voor deze ondernemende mensen. In 1918 wagen zij de stap naar Amsterdam. Mak van Waay wordt aldaar in de gelegenheid gesteld het oude veilinghuis C.F. Roos over te nemen, in de schaduw van Doelenstraat nummer 8, waar het beroemde veilinghuis Frederik Muller was gevestigd en waar in die periode onder andere Frits Lugt werkzaam was.⁵⁴ Hij aarzelt niet en overtuigt zijn broer van het nut hiervan, daar zij nu ook over een pand in het centrum van Amsterdam kunnen beschikken. Toch brengt op den duur de samenwerking problemen

met zich mee zodat broer Anton zich in Dordrecht terug trekt om daar onder de oude naam A. Mak de reeds lang bestaande onderneming voort te zetten, terwijl in Amsterdam wordt geveild onder de naam S.J. Mak van Waay. In 1974 gaat S.J. Mak van Waay in Engelse handen over, wat resulteert in de Amsterdamse vestiging van Sotheby's, gevestigd op het Rokin.

Mak Dordrecht zou naast het doopvont in 1912, nog twee keer een kavel veilen dat betrekking heeft op onze regio. In 1934 komt een zilveren tabakspot onder de hamer, in 1786 door Adrianus Stegman in Kampen vervaardigd als cadeau voor A.T. Zodaar voor het 'welvolbrengen der leverantie van de Zwaare Houtwaaren aan de Ysselbrugge der Stad Campen'.⁵⁵ De verwerving daarvan door de gemeente Kampen is zeker niet zonder slag of stoot gegaan. In 1934 stemt vrijwel de voltallige gemeenteraad tégen aankoop van dit voor Kampen zo belangrijke stuk. Gelukkig wordt deze 'fout' twintig jaar later alsnog rechtgezet. Dan wordt de aankoop van de tabakspot, tegenwoordig te zien in het Stedelijk Museum Kampen, zonder hoofdelijke stemming wel door de raad goedgekeurd.⁵⁶

In 1938 wordt bij A. Mak te Dordrecht een fraaie 1645 gedateerde eikenhouten renaissance tafel aangeboden die oorspronkelijk uit het raadhuis van Genemuiden afkomstig was.⁵⁷ Deze tafel, voorzien van prachtig snijwerk van onder meer het stadswapen van deze kleine stad aan het Zwarte Water, trok aandacht van museale zijde. Sedertdien maakt de tafel deel uit van de verzameling van het Rijksmuseum te Amsterdam.⁵⁸ De tafel heeft niet helemaal ongeschonden de tand des tijds doorstaan. Het bovenblad en mogelijk ook de beide zijwaartse uittrekbladen blijken in een latere periode vernieuwd te zijn. Heden ten dage wordt een dergelijke 'ingreep' zwaarder aangerekend dan in de dagen van weleer. Om deze reden moet voorzichtig de vraag worden gesteld, of deze tafel, die van regionaal historisch belang is, terug zal keren in de vaste opstelling van het totaal vernieuwde Rijksmuseum. Zo niet, dan dreigt dit meubel mogelijkerwijze vele jaren in een depot te verdwijnen, buiten de aandacht van geïnteresseerd publiek, om zo in de vergetelheid te raken. Een andere mogelijkheid is om een beroep te doen op het uitwisselingsbeleid dat gelukkig op uitgebreide schaal wordt toegepast, om dit belangwekkende meubel te plaatsen in een van de daarvoor geschikte musea, bij voorkeur in de directe omgeving van Genemuiden (Oudheidkamer in Hasselt?). De wens is de vader van de gedachte. Het zou toch wat zijn, dat dit meubel na in 1895 door het

gemeentebestuur van Genemuiden aan ene verzamelaar Ekker te Veere te zijn verkocht, via Dordrecht en het Rijksmuseum toch weer terug zou keren naar de streek van herkomst.⁵⁹

Ik zou daar een warm pleitbezorger van zijn, want een rechtgeaarde antiquair 'hoedt het oude Goed'!

dag, die de opbrengst van enkele artikelen op de veiling meldt, noemt hetzelfde bedrag.⁶⁰ Het in het parochiearchief voorkomende bedrag van 200 gulden als ontvangen voor het verkochte doopvont moet dan ook een restbedrag zijn.⁶¹ Als koper/bieder staat genoteerd 'Emde Haag'. Met Haag wordt bedoeld Den Haag. Zowel Van Emde als Van Emden is een in die tijd in Den Haag voorkomende familienaam. Onderzoek aan de hand van correspondentie en betalingsboeken uit de eerste decennia van de twintigste eeuw in het archief van het veilinghuis, heeft echter niet tot een bevestiging van één van deze twee namen geleid. Maar gezien de notitie is de naam Van Emde toch het meest voor de hand liggend. Mogelijk moeten we hierbij dan denken aan antiquair I. van Emde, die blijkens het telefoonboek van Den Haag uit 1915 gevestigd was aan Noordeinde nummer 71. In ieder geval eindigt met de notitie van Van Emde in de veilingcatalogus de traceerbare geschiedenis van het doopvont.⁶²

De opmerking aan het eind van de beschrijving in de veilingcatalogus doet voor het ergste vrezen. Daar wordt namelijk gesuggereerd, dat het 'decoratieve stuk' heel goed voor andere doeleinden aangewend kan worden. Mogelijk als jardinière. Juist in de periode rond 1900 en daarna komen overal in den lande de zogenaamde serres of 'wintertuinen' in zwang. Zo'n ovaal marmeren bekken leent zich uitstekend voor arrangementen van varens, clivia's en bladbegonia's, om maar iets te noemen. Het rijk gebeeldhouwde voetstuk zou eventueel nog te handhaven zijn, maar daarbij vraagt de kronkelende slang die een vergulde appel in zijn bek houdt, wel om enige uitleg. Het zeer rijk gebeeldhouwde, meer dan een meter hoge deksel zal waarschijnlijk in het meest positieve geval, los van het 'doopvont', elders zijn bewaard, om na verloop van tijd, al dan niet in onderdelen gesloopt, op drift te raken, waarbij teloorgang zeker niet moet worden uitgesloten.

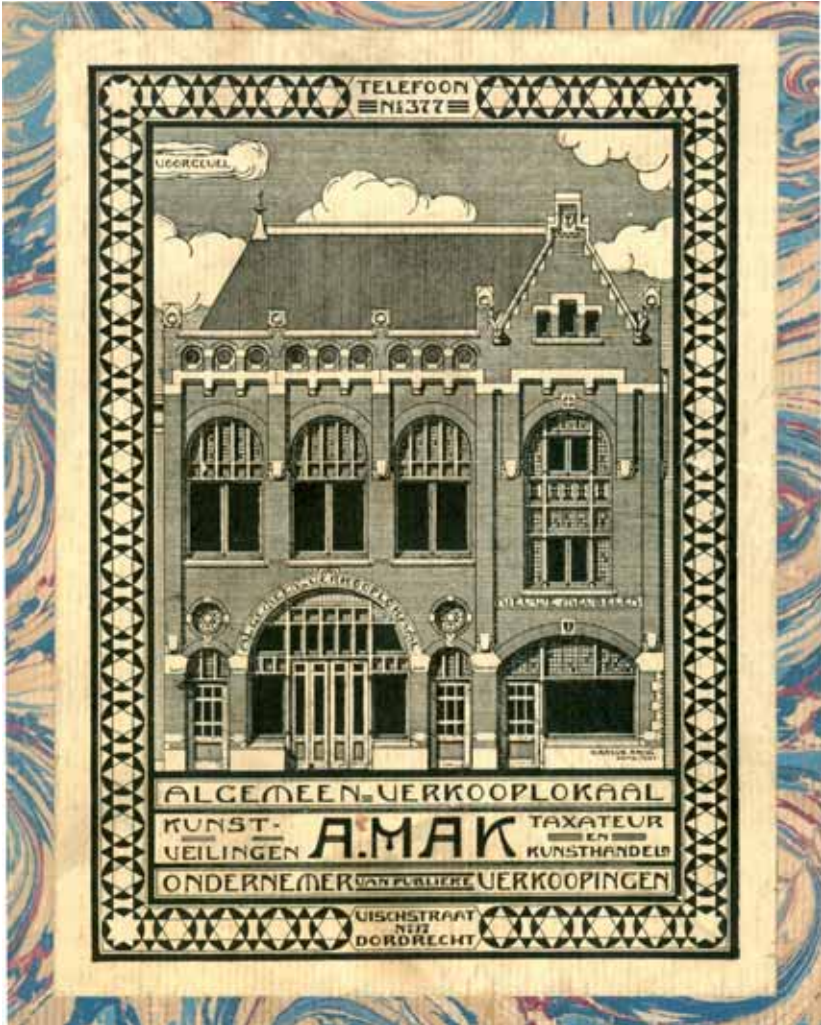
Besluit

Pastoor Vinke van IJsselmuiden had zeker gelijk toen hij in 1858 in zijn brief aan bisschop Zwijsen aangaf dat het uit de Pastoorskerk afkomstige doopvont 'eene der voornaamste sieraden van die kerk was'. Vanaf 1810 opgesteld in de Buitenkerk, was het rijk geornamenteerde vont ook in dit gebouw een belangrijk interieurstuk. Niet voor niets hebben de Kamper kerkbestuursleden zich in 1858 onder leiding van pastoor Van den Nieuwentap tot het uiterste ingespannen het doopvont voor deze kerk te behouden. In schril contrast staat het gemak waarmee hun opvolgers een halve eeuw later, in 1912, het doopvont verkochten. Uitgevoerd in de stijl van de late 18de eeuw, paste het niet meer te midden van het verder volledig neogotische interieur van de Buitenkerk. Pastoor Gerrits zal, net als bij de verkochte balksleutels, ook dit 'wanbedrijf (!?)' graag voor zijn rekening genomen hebben, al zal hij het zelf vast niet als wanbedrijf hebben ervaren. Het nieuwe doopvont en de kapel waarin deze kwam te staan, sloten immers perfect aan bij het neogotische interieur, 'een en ander in harmonie met onze thans fraaie gerestaureerde kerk'.

Van dit neogotische interieur, waarvoor het in deze bijdrage centraal staande doopvont het veld moest ruimen, is inmiddels door voortgaande veranderingen vanaf 1940 en vooral als gevolg van de ingrijpende restauratie van de Buitenkerk gedurende de jaren 1963-1975, nog maar weinig over. Slechts de gebrandschilderde ramen in priesterkoor en zijkapellen, de kruiswegstaties van Schenk, de beelden van de preekstoel, biechtstoelen en communiebank, een aantal kandelaars én het doopvont uit 1912 hebben alle veranderingen overleefd. Het neogotische doopvont heeft sinds de meest recente restauratie in 2010-2011 zelfs weer, prominent in de viering met bijbehorende hefboom, zijn oorspronkelijke functie teruggekregen.⁶³ In het fraaie hoofdaltaar uit 1903 van het atelier Mengelberg, afkomstig uit de O.L. Vrouwekerk te Dieren en in 1975 geplaatst in de Buitenkerk, heeft het een prachtige en stijlvolle tegenhanger.

Maar had het doopvont uit de Pastoorskerk in onze tijd nu misstaan in de Buitenkerk? Ook dit doopvont zou in het huidige kerkgebouw een stijlvolle tegenhanger hebben gehad in de vorm van de laat-barokke preekstoel, in 1760 door I. Cresant vervaardigd voor de kerk in Overveen (onder de rook van Haarlem) en eveneens sinds 1975 in de Buitenkerk.

De hierboven genoemde interieurstukken hebben uiteindelijk de tijd overleefd, ook al is het soms op een andere locatie. Dat geldt met een aan grote zekerheid grenzende waarschijnlijkheid niet voor het intrigerende in 1912

Veilinghuis A. Mak te Dordrecht. (uit: veilingcatalogus A. Mak oktober 1912)

verkochte doopvont, zo rijk voorzien van ornamenten en vol van symboliek verband houdend met de doop, dat in dit artikel centraal stond. Het is dan weliswaar niet letterlijk boven water gekomen, maar zeker figuurlijk, en heeft dankzij de veilingcatalogus van de firma A. Mak nu precies honderd jaar na de verkoop wel een ‘smoel’ gekregen!

Noten

1. *Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* 6/tweede serie (1913) (verder B.NOB) 191-192.
2. *Catalogus van de zeer belangrijke verzamelingen antiquiteiten, schilderijen, geëmailleerd, blauw en gekleurd porcelein, blauw en gekleurd Delftsch, staande klokken, pendules, paarlinoer, juwelen, goud en zilver, bibelots, miniaturen, fraaie meubelen en oud-hollandsche eiken kamerbetimmeringen [...] waarvan de openbare verkoopning zal plaats hebben op dinsdag 22 en woensdag 23 oktober 1912 [...] in het algemeen verkooplokaal, Vischstraat 17, Dordrecht, onder directie van de firma A. Mak, veilingmeesters, Dordrecht.*
3. Tot zijn overlijden in mei 2004 vervulde H.C. Diender deze functie. Hij heeft het ruim dertig strekkende meter tellende parochiearchief geïnventariseerd; zie: H.C. Diender, *Het archief van de Onze Lieve Vrouwe- of Buitenkerk te Kampen; een inventarisatie* (Kampen 1990). Zie ook: Th. van Mierlo, 'Henk (H.C.) Diender 28 oktober 1941 – 18 mei 2004', *Kamper Almanak* (2005) 267-272.
4. C.N. Fehrmann, *Katholiek Kampen binnen en buiten de O.L.V.- of Buitenkerk* (Kampen 1976) 37-44; Archief O.L. Vrouwekerk Kampen (verder AOLV), inv.nr. 54 (Dagboek Pastoor Doorenweerd dl. 1, 1809-1815) 253-265.
5. Fehrmann, *Katholiek Kampen*, 27-29.
6. AOLV, inv.nr. 615, 18: 28 octobris In Ecclesiam Beata Maria Virginis, vulga dicta de Buitenkerk, ab Rdo Dno Ambrosdio van Delden, baptratus est Theodorus, primus infans ad baptismum oblates dicta in Ecclesiam post ejus Restaurationem,'. De inschrijving is ook te vinden in AOLV, inv.nr. 612, fo. 59v.
7. AOLV, inv.nr. 54 (Dagboek Pastoor Doorenweerd dl. 1, 1809-1815), 261, 265 en 281.
8. Idem, 265.
9. De aquarel, 28 x 43,5 cm (h x b) is in 2009 door de toenmalige R.K. Parochie Kampen in langdurig bruikleen gegeven aan het Stedelijk Museum Kampen, waar het deel uitmaakt van de vaste opstelling bij het thema Religie.
10. AOLV, inv.nr. 187, inventaris betreffende het jaar 1899. In de overige aanwezige inventarissen, incompleet de jaren 1854-1904 bestrijkend, wordt het doopvont niet genoemd.
11. Dit gebeurde ook bij het houten doopvont dat van 1978 tot 2010 in de Buitenkerk in gebruik was. Het doopvont uit het midden van de 19de eeuw werd in 1978 via het bisdom verworven, omdat het doopvont uit 1912 door plaatsing midden in de noordbeuk niet meer gebruikt kon worden.
12. AOLV, inv.nr. 606, 6. Inv.nr. 607 is een contraboek en daarmee min of meer een kopie van inv.nr. 606.
13. Fehrmann, *Katholiek Kampen*, 33. Stukken betreffende het geschil zijn te vinden in het parochiearchief van Kampen, onder andere inv.nrs. 640-646 en 606-607, in het archief van de Franciscanen Nederland in het Utrechts Archief (hierna UA), inv.nr. 3267, en in het Gemeentearchief van Kampen, Oud Archief inv.nr. 50.

14. AOLV, inv.nr. 603, 27.
15. P. Dirkse, 'Kunst uit Oud-Katholieke kerken', in: P. Dirkse (ed.), *Kunst uit Oud-Katholieke kerken* (cat. expositie Rijksmuseum Het Catharijneconvent; Utrecht 1989) 6-33.
16. L. van Dijk en N. Herweijer (eds.), *Glans langs de IJssel. Zilver uit Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen* (Zwolle 1999) 211, met afbeeldingen
17. *Catalogus Bernard Baruch Steinitz*, 1990. Afmetingen: 41 x 113 x 54 cm (h x b x d).
18. Het koelvat werd in 1989 geleverd door Salomon Stodel Antiquités Amsterdam. Afmetingen: 51 x 77 x 50,5 cm. (h x b x d), (inv.nr. RL 1173-a).
19. Met dank aan Hans Schoorlemmer Zwolle, als pastoraal medewerker verbonden aan de parochie Thomas a Kempis, voor de theologische duiding van de bij het doopvont toegepaste symboliek.
20. Zie hiervoor onder andere AOLV, inv.nrs. 749 t/m 754 en UA, Archief Franciscanen Nederland, inv.nrs. 3269 en 3343. Zie ook: J. Klein, *De gevolgen van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie voor Kampen en IJsselmuiden* (scriptie 2de graads Geschiedenis aan Christelijke Lerarenopleiding, Zwolle 1987) 20-21
21. AOLV, inv.nrs. 720 en 1957. Van den Nieuwentap was pastoor te Kampen van 1832 tot 1861.
22. AOLV, inv.nr. 1552: *125 jaar R.K. parochie IJsselmuiden* en inv.nr. 759. Klein, *Gevolgen*, 18.
23. Origineel: UA, Archief Aartsbisdom Utrecht (verder AAU), inv.nr. 1034, gedateerd feb. 1858; concept/afschrift: AOLV, inv.nr. 196, vergadering 30 januari 1858. De brief van de bisschop d.d. 12 januari 1858 waarop deze brief een reactie is, is niet bewaard gebleven.
24. AOLV, inv.nr. 196, vergaderingen 12 en 14 november 1858. Brief kerkbestuur IJsselmuiden d.d. 12 november 1858: AOLV, inv.nr. 722.
25. AOLV, inv.nr. 196, vergadering 14 november 1858; brief aan bisschop d.d. 19 november 1858: AOLV, inv.nr. 723.
26. UA, AAU, inv.nr. 1034, beide brieven gedateerd 19 november 1858.
27. AOLV, inv.nr. 196, vergadering 6 december 1858; brief aan bisschop d.d. 4 december 1858: UA, AAU, inv.nr. 1034. Het antwoord van de bisschop is niet bewaard gebleven.
28. Klein, *Gevolgen*, 22. Zie ook voor de in dit artikel besproken kwestie van de boedelverdelingen en bronverwijzing dien aangaande naar stukken in het parochiearchief van IJsselmuiden: 26-28.
29. H.C. Diender, *Verzamelde gegevens betreffende de inventaris van de Onze Lieve Vrouwe- of Buitenkerk te Kampen 1386-1996* (Kampen 1996) 6 (nr. 3-21).
30. Diender, *Verzamelde gegevens*, passim. Zie ook Fehrmann, *Katholiek Kampen*, 48-50.
31. Fehrmann, *Katholiek Kampen*, 50-51. Zie over de tegelwanden: J.H.W. Elhorst, 'Tegeltapijten in de Buitenkerk van Kampen', *Tegel* 8 (1980) 16-19.
32. Fehrmann, *Katholiek Kampen*, 51-52. Diender, *Verzamelde gegevens*, passim. AOLV, inv.nr. 198, notulen kerkbestuur 1911.
33. Brief: UA, AAU, inv.nr. 1034; machtiging: AOLV, inv.nr. 1394.

34. AOLV, inv.nrs. 1394 en 2048. Zie ook Diender, *Verzamelde gegevens*, 30-31 (nr. 55).
35. AOLV, inv.nr. 198.
36. *Tiende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche Monumenten voor Geschiedenis en Kunst* (hierna: *Jaarverslag der Rijkscommissie*) (1 jan. – 31 dec. 1912) 16.
37. L.J.M. van der Maarel, *Inventaris van het archief van de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving 1903-1952* (Rijswijk 1975) 2-3. Het archief van de Rijkscommissie voor de Monumentenbeschrijving werd in 1972 door de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg overgedragen aan het semistatisch archief van het toenmalige ministerie van CRM. In 1973-1975 werd het archief door Van der Maarel geïnventariseerd en gereed gemaakt voor overdracht aan het Algemeen Rijksarchief, thans Nationaal Archief. Dit laatste is nooit gebeurd. De huidige verblijfplaats van het archief is, ook na naspeuring door de heer Peter Don van RCE, tot op heden onbekend. Een complete serie jaarverslagen van de Rijkscommissie bevindt zich wel in de bibliotheek van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Ook bevinden zich ingekomen stukken en jaarverslagen van de Rijkscommissie in het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Kunsten en Wetenschappen, 1875-1918, inv.nrs. 710-1716, Nationaal Archief, Den Haag.
38. A.J. Gevers, 'Kopstukken: Frederic Adolph Hoefler, militair en oudheidkundige (Sittard 14 april 1850 – 1938 oktober 7 Zeist)', in: *De bundels gebundeld. 150 jaar geschiedschrijving in Overijssel (Overijsselse historische bijdragen/Verslagen en mededelingen van de Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en geschiedenis)* 123 (2008) 246-247.
39. F.A. Hoefler, *De klokken in den toren der Bovenkerk en in den Nieuwen Toren te Kampen* (Zwolle 1898); idem, 'Mededelingen over de werking en geschiedenis der carillons in de Nederlanden en vooral aangaande de Kamper klokken', *Verslagen 81ste vergadering VORG* (1898) 12-21. Idem, 'Bezienswaardigheden te Kampen' B.NOB 8: 3/4 (1907) 80-124.
40. *Achtste Jaarverslag der Rijkscommissie* (1 jan – 31 dec. 1910) 18.
41. *Tweede Jaarverslag der Rijkscommissie* (1 jan – 31 dec. 1904) 17. Th.M. van Mierlo, 'Een Laatste oordeel aan de Oudestraat? De gevel van het Gotisch Huis te Kampen', *Kamper Almanak* (2008) 102-112.
42. *Tweede Jaarverslag der Rijkscommissie* (1 jan – 31 dec. 1904) 17-18. A.J. Gevers en J. ten Hove, *Raadhuis van Kampen* (Zwolle 1998) 85-89.
43. *Tiende Jaarverslag der Rijkscommissie* (1 jan – 31 dec. 1912) 16-17. In het archief van de Afdeling Kunsten en Wetenschappen (zie noot 37) zijn onder inv.nr. 1056 t/m 1059 stukken te vinden betreffende de Bovenkerk (1875-1914), het Gotisch Huis (1875-1918), het Oude- en Nieuwe Raadhuis (1887-1912), de Hagenpoort (1891-1893), Oudestraat 174 [=thans 156] (1901) en het Linnenweversgildepoortje (1910-1911).
44. *Elfde Jaarverslag der Rijkscommissie* (1 jan – 31 dec. 1913) 18-19. Hoefler heeft de Paterskerk wel opgenomen in zijn 'Bezienswaardigheden te Kampen' (p. 123), maar geeft alleen een

beschrijving van het exterieur van dit pand. Onduidelijk blijft of het hier nu handelt om sleutelstukken of korbelen. Helaas zijn er geen afbeeldingen van bekend. Over de vondst in 1907 van een tweetal bijzondere fraai gesneden sleutelstukken uit de tweede helft van de 15de eeuw in het pand Buiten Nieuwstraat 90 en de verkoop ervan via veilinghuis Frederik Muller in hetzelfde jaar lezen we in de jaarverslagen van de Rijkscommissie niets. Of met de 'Zwolsche bouwkundige' die het snijwerk het eerst had opgemerkt, door C.H. van Fenema genoemd in een artikel over het betreffende pand, mogelijk wel Hoefer wordt bedoeld, blijft onduidelijk. Zie: Th. M. van Mierlo, 'Historie... "Het huis met de balksleutels"', *Buurtkomité Buitenkerk* 3:2 (1977) 4-5; C.H. van Fenema, 'Het huis met de balksleutels', aflevering XXVII in de serie *Schetsen uit het Verleden; Sotheby's Fine European Furniture and Clocks*, veiling 21 november 2007, cat.nr. 17, p. 26. Een foto van beide balksleutels bevindt zich in de collectie van het Frans Walkate Archief te Kampen (fotoalbum 008).

45. *Negende Jaarverslag der Rijkscommissie (1 jan – 31 dec. 1911)* 18.
46. Beide brieven, van Hoefer en pastoor Gerrits aan de bisschop: UA, AAU, inv.nr. 1034. De brief van de bisschop aan pastoor Gerrits, d.d. 4 november 1911, is niet aanwezig in het betreffende inv.nr., noch in het parochiearchief van Kampen.
47. De foto's maken deel uit van de collectie van het Frans Walkate Archief te Kampen (fotoalbum 30/nr.138). De oorspronkelijke herkomst van de balksleutels blijft helaas onbekend.
48. AOLV, inv.nrs. 1444-1448.
49. AOLV, inv.nr. 198 (notulen). In het kasboek over de jaren 1912-1923 (AOLV, inv.nr. 166) is aan het einde van de inkomsten over het jaar 1913 een specificatie opgenomen van de 'verkoop balksleutels enz.': 'grootte kast sacristie f 450,-; kleine kast sacristie f 75,-; balksleutels f 672,-; overschot doopvont f 47,50; overschot restauratiegelden f 24,78'. Het eerder genoemde bedrag van 931,08 gulden is derhalve een restbedrag. In het parochiearchief bevindt zich ook nog een kwitantie, gedateerd 20 december 1901, betreffende de ontvangst van 43 gulden van G. Bos voor 'twee gebeeldhouwde eikenhouten consoles' (AOLV, inv.nr. 1381). Vermoedelijk betreft het hier consoles die behoort hebben tot het Maria-altaar, blijktens althans een aantekening op deze kwitantie.
50. Twee van de vijf muurschalken bij deze muur eindigen boven de waterlijst met een gebeeldhouwde kraagsteen (in de noordwesthoek een monsterachtig figuur, ten oosten van het noordportaal een profeet (?)). De overige drie eindigen met een ruw gehakt blok. De beide balksleutels zouden dan als 'kraagsteen' gediend kunnen hebben voor de schalk ten westen van het noordportaal en de muurschalk die tussen beide vensters ten oosten van het noordportaal loopt. De kraagsteen onder de muurschalk in de noordhoek van de muur zal mogelijk al eerder door een hoekblok zijn vervangen.
51. C.A. van Swigchem, *Afbraak of restauratie. Monumentenzorg in Nederland* (Bussum 1966/1974) 33.
52. Hoefer, 'Bezienswaardigheden', 93: 'In de sacristie verdient de 17de eeuwsche eikenhou-

- ten kast met paneelen zeer de aandacht, evenzoo in de pastorie een kast, uit denzelfden tijd, waarin het kerkelijk archief bewaard wordt. De laatste is later uit verschillende deelen samengesteld, de gebeeldhouwde kopjes enz. zijn zeer fraai'. De 'archiefkast' in de pastorie blijft tot 1979 in functie en wordt in 1981 in de sacristie geplaatst. Zie: Diender, 'Verzamelde gegevens', 41-42 (nr. 88) en noot 49.
53. F.F. Barends, *Sotheby Mak van Waay BV. Het Rokin en de Kunst* (Amsterdam 1983) 73-87.
 54. J.F. Heijbroek, *Frits Lugt, 1884-1970. Leven voor de kunst* (Parijs 2010). Frits Lugt werkte bij Frederik Muller & Cie van 1900 tot en met 1914. Vanaf 1910 in compagnonschap met Anton Mensing. Het vertrek van Lugt eind 1914 ontstaat door wat tegenwoordig heet een 'conflict of interest'. Zowel Mensing als Lugt, beiden welgesteld, legden ook kunstverzamelingen aan voor privé bezit. Om in die lacune te voorzien werd J. Baart de la Faille (1886-1959) aangetrokken. Deze was daarvoor werkzaam bij A. Mak Dordrecht, waarmee de vooraanstaande positie van dit veilinghuis ondermeer duidelijk wordt.
 55. Catalogus A. Mak Dordrecht. Veiling 15 en 16 november 1932. Kavelnummer 543 op p. 69; zonder afbeelding; A.F.L.M. van de Werdt, *Goud- en zilversmeden in Kampen van de veertiende eeuw tot heden* (Kampen 1999) 60 afbeelding 36 en 111-112 nr. 89.
 56. A.J. Reijers, 'Een merkwaardige tabakspot', *Kamper Almanak* (1933) 172-175. Idem, 'De Kamper IJsselbrug in den loop der eeuwen', *Kamper Almanak* (1939), 176. *Handelingen van de Raad der gemeente Kampen over het jaar 1932*, 337-340. *Kamper Courant* 13 september 1932 en 12 november 1932. *Handelingen van de Raad der gemeente Kampen over het jaar 1954*, 277-278. *Kamper Nieuwsblad* 2 december 1954. In 1954 wordt de zilveren tabakspot, afkomstig uit de nalatenschap van de in 1946 overleden doopsgezinde predikant W.J. Kühler, aangekocht van diens zoon H. Kühler voor 500 gulden.
 57. Catalogus A. Mak Dordrecht, Veiling 10 en 11 mei 1938. Kavelnummer 246; met afbeelding.
 58. R.J. Baarsen, *Nederlandse Meubelen 1600-1800* (Zwolle 1993) 12-13, nr. 12. Th.H. Lunsingh Scheurleer, *Meubelen* (bestandscatalogus Rijksmuseum; Amsterdam 1952), 244, nr. 296. Hier wordt vermeld dat (alleen) het bovenblad is vernieuwd.
 59. Mogelijk hebben we met de genoemde Ekker te maken met de te Kampen geboren kunstschilder Evert Cornelis Ekker (1858-1943), of diens vader Albert Ekker, rector van het Stedelijk Gymnasium. Evert trok, na aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen te hebben gestudeerd, in 1881 weer in bij zijn ouders in Kampen. In 1890 vertrok het gezin Ekker naar Bergen op Zoom. Twee jaar later trouwde Evert met de jonge schilderes Lucie van Dam van Isselt (1871-1949). Lucie woonde van 1876 tot 1891 met haar ouders in Kampen. De kans is groot dat Lucie en Evert elkaar dan ook in Kampen hebben leren kennen. Het gezin Van Dam van Isselt verliet Kampen eveneens (1890) en vestigde zich in Den Haag en later in Renkum, maar vertoefde ook regelmatig in Veere, waar Lucie zich na haar scheiding in 1907 definitief vestigde. Heeft Ekker junior of senior, beiden

waren bemiddeld en bekend met Kampen en haar omgeving, de tafel uit het Genemuider raadhuis mogelijk gekocht? Met dank aan Geraart Westerink (Kampen), die op deze mogelijkheid wees.

60. Erfgoedcentrum DiEP (Dordrecht), Firma A. Mak bv, kunst- en antiekveilingen, inv.nr. 306, veilingcatalogus 22-23 oktober 1912. *Nieuw Rotterdamse Courant*, woensdag 23 oktober 1912, ochtendblad, a.
61. Het bedrag van 200 gulden wordt genoemd in: Diender, 'Verzamelde gegevens', 32 (nr. 58.3). Diender baseert zich op een bewaard gebleven overzicht waarop naast de totaalsom van de uitgaven (1402,50 gulden) als inkomsten staan vermeld het door Rijken geschonken bedrag van 1250 gulden en als opbrengst van het verkochte doopvont 200 gulden. (AOLV, inv.nr. 1394). Vermoedelijk is de 200 gulden hier een restbedrag, na aftrek van kosten van bijvoorbeeld transport van de doopvont of andere uitgaven.
62. Met dank aan Henk Muntjewerff (Breda) en Eric van't Erve (Kampen) voor hun naspeuringen betreffende Van Emde(n). Op 3/4 mei 1927 is er een liquidatieverkoop van de inventaris van het magazijn van antiquair I. van Emde. In de in de advertentie opgenomen lijst van artikelen komt geen doopvont of marmeren bak voor (*Het Vaderland: staaten letterkundig Nieuwsblad* 28 april 1927).
63. Na de restauratie van 1963-1975 werd het doopvont midden in de noordbeuk geplaatst. Omdat daardoor de hefboom niet gebruikt kon worden (die vervolgens in de verwarmingskelder van de kerk belandde) werd het doopvont niet meer als zodanig benut. Voor het dopen werd gebruik gemaakt van een houten doopvont uit het midden van de 19de eeuw, in 1978 via het bisdom Utrecht verworven en in 1982 gerestaureerd.